

ÇOCUĞUN DİL GELİŞİMİ

Dil gelişimi; seslerin, kelimelerin, sayıların, sembollerin kazanılması, saklanması ve dilin kurallarına uygun olarak kullanılmasını içeren bir süreçtir. Dil gelişimi, doğumdan itibaren başlar ve yaşam boyu devam eder. Dil ve öğrenme arasında önemli bir ilişki vardır.

Dil, öğrenmeyi kolaylaştırır. Öğrenme sürecinde ise çocuğun dili gelişir. Dil gelişiminde, sesin duyulması dili kullanma deneyimlerinin bulunması gerekir. Çocukların, çevresindeki bireylerin konuşmalarını taklit ederek dili öğrendikleri ileri sürülür. Çocuğun dil gelişiminde iletişim kurma, diğerlerinin dikkatini çekme, isteklerini duygu ve düşüncelerini iletme ihtiyacı vardır.

Çocukta dil gelişiminin önemli özelliği ilk dönemlerin evrensel oluşudur. Farklı dilleri konuşan toplumların çocuklarında dil gelişiminin benzerlik gösterdiği görülmüştür. İlk yıllardaki bu evrensellik 18-32 aydan sonra, sosyal sınıf farklılıklarının etkisiyle yok olur.

Dilin bir başka özelliği de dil ve kritik yaş ilişkisidir. Dünyadaki bütün çocuklar, kendi dillerini 2-5 yaşları arasında öğrenir. Araştırmalara göre insanların, eşit dil yeteneği ile doğular bile gelişimleri için gerekli ses uyarımlarını alamadıklarında (işitme engelli doğarlarda olduğu gibi) dil yeteneklerinin köreldiği görülmüştür. Konuşmanın olmadığı bir ortamda çocuğun konuşmayı öğrenemediği ortaya çıkmıştır.

Dil bilimciler ve eğitimciler, son yıllarda yapılan çalışmalara dayanarak “Dilin kazanılmasında, insanın doğuştan getirdiği bilişsel kapasitesi etkindir ve bu kapasite çevre yaşantıları ile geliştirilmektedir.” görüşünde birleşmektedir. **Dil yeteneği ile zihin yeteneği** arasında doğru bir orantı vardır. 2 yaşına kadar çocuğun çıkardığı seslerle zekânın ilişkisinin olmamasına karşın, 2 yaşından sonra dil gelişimiyle zekâ arasında sıkı bir ilişki olduğu görüşü ağır basmaktadır. Erken konuşan çocukların zekâ düzeylerinin genellikle normal ya da normalin üstünde olduğu ve dilin zekâyâ bağlı olarak geliştiği görüşü kabul edilmektedir. Dilin kazanılması, çocuğun bilişsel gelişimine dayanmakta olup zihinsel uyum süreçlerinin her biri algılama, kavram geliştirme ve dilin kazanılmasıyla yakından ilişkilidir.

Dilin kazanılmasını ve gelişimini; zihinsel engel, fiziksel engel (yarık damak), duysal engel (işitme ve görme kaybı), duysal yoksunluk (güven ortamı), uyarıcı yoksunluğu, uyarım eksikliği (yetişkinlerin çocukla konuşması, oynaması ve uyarımlar vermesi) ve sık hastalanma gibi durumlar etkiler. Dil gelişimi genel olarak konuşma öncesi dönem ve konuşma dönemi olarak iki kategoride incelenir.

1) KONUŞMA ÖNCESİ DÖNEM

Konuşma öncesi dönem; yeni doğan dönemi (ağlama), gıgıldama, mırıldanma, mırıldanmanın tekrarı dönemlerinden oluşur.

YENİ DOĞAN DÖNEMİ (0-6 HAFTA)

Yeni doğanın davranışlarının çoğu istem dışıdır. Konuşmanın gelişimi için arama, emme, yutma refleksleri önemlidir. Yemek yeme ile ilgili olan bu reflekslerin sürekli tekrarlanması ağlama ve seslenme sonucunda, bebek konuşma sesi üretimi için gerekli olan nefes alma ve ağız yüz yapılarını kazanır. Konuşma mekanizmasının asıl görevi, nefes alma ve yemek yemektir. İlk 3 haftada çıkarılan sesler farklılaşmamış, amaçsız, anlamsız rastgele çıkarılır. İkinci 3 haftalık dönemde farklılaşmış sesler ortaya çıkar. Çıkarılan bu sesler, uyarıcı ile ilişkili olup genellikle açlık ve rahatsızlık ağlamalarıdır. Ağlama, bebeğin ihtiyaç ve isteklerini belirten ilk tek iletişim yoludur. 1. ayın sonunda anne, sesin farklılığına göre ağlamanın nedenini (açlık, kırgınlık, acı) belirleyebilir. Çıkarılan sesler, anlam yönünden incelendiğinde ham sözcüklerin başladığı; bebeğin başkalarının sesine tepki gösterdiği dönem olduğu görülür.

GIGILDAMA DÖNEMİ (6 HAFTA-3 AY)

Ağlama ile birlikte bebekler basit sesler çıkarır. Çıkarılan bu sesler evrenseldir. Bebeğin bu sesleri çıkarmasında bilinç yoktur. Bebek rahatsızlığını ifade eden seslerin yanı sıra mutluluk ve rahatsızlığını ifade eden sesler de çıkarır. İki aylık bebeğin, ağız kasları kontrolü gelişimini sürdürürken bebek ağız hareketlerini başlatıp durdurabilir. 2 ve 3 aylık dönem, gülme ve gıgıldama dönemidir. Çocuk, sesi ses olarak çıkardığını bilir. Çıkardığı seslerden mutlu olur, ses oyunları oynar ve kendiliğinden ses üretimi başlar. Rastgele olarak çıkarılan sesler “a, u, o” ünlü seslerini uzatır. Daha sonra da bu seslerin sonuna “h” eklenerek “ah, uh” şeklinde sesler üretirken “s, k, g” gibi yumuşak **damak ve gırtlak seslerini** çıkarır. Ses üretimi hâlâ refleksiftir. Çıkarılan sesler, anlam yönünden incelendiğinde hoşnutluğu ve hoşnutsuzluğu belirten seslerdir.

MIRILDANMA DÖNEMİ (3-6 AY)

Bebeğin ses mekanizması üzerindeki kontrolünün arttığı görülür. Dili yuvarlama ve ileri uzatma becerisi görülür. Memnuniyetini belirten sesler çıkarır. Ayrıca kendi çıkardığı bu sesleri taklit eder. Bu taklit sesleri, yalnız olduğunda görülür. Bebeğin çıkardığı sesler refleksif olmaktan çıkmış, tamamen amaçlı hâle dönüşmüştür. Ses çıkarma için uyarıcı kendisidir. Bu dönemde bebek, ünlü ve ünsüz seslerin çeşitlerini üreterek bunları tekrar eder. Buna **vokal jimnastik** denir. Bebeğin tekrar etmekten hoşlandığı bu sesler “ma-ma-ma”, “ba-ba-ba” gibi seslerdir. Görüldüğü gibi bebek, ünsüz benzeri seslerle ünlü benzeri sesleri birleştirerek iki heceli sözcükler oluşturmaya başlar. Bu dönemde “b, m, p” gibi **dudak sesleri** çıkarır. Uzun oyun sesleri, çığlıkları ve seslenmeler görülür. Bebeğin çıkardığı seslerin sayısında ve türünde artmalar vardır. **Kendi kendine konuşmaya** başladığı dönemdir.

MIRILDANMANIN TEKRARI DÖNEMİ (6-9 AY)

Bu dönem, ses oyunlarının tekrarı dönemi olarak da ifade edilir. Bebek, ses üretimi ile işitmeyi birleştirir. Seçilmiş işitilen sesleri tekrarlar. Mırıldanmanın tekrarının görülmemesi, bu dönemde dil problemlerinin, işitme kaybı, zihinsel gerilik gibi durumların ortaya çıktığını gösterir. Bebeğin ağız hareketlerinde çeşitlilik görülür. Bebeğin çıkardığı sesler, hece tekrarına dönüşerek daha çok çevredeki dilin niteliklerini kazanır. Önceleri “p, b, d” gibi dudaksı ve diş eti patlamalı sesler çoğunluktadır. Ünlü ünsüz birleşimlerinin tekrarıyla “ba-ba-ba”, “de-dede” “ma-ma-ma” şeklinde görülür. Bu dönemde çocuk, değişik sesler çıkarır. Çocuklar kelime söyleyene kadar, çocukla beraber bu seslerin tekrar edilmesi teşvik edicidir. Bu dönemde çocuk, bütün ses mekanizmasını serbestçe hareket ettirmeyi öğrenir. Bebeğin ses oyunlarında ritim kullandığı görülür.

Bebeğin çıkardığı sesler, anlam yönünden incelendiğinde dikkati çekme, sosyalleşme için kullanıldığı, hoşnutluk verici bir durum veya nesne hatırlandığında sesin yeniden ortaya çıktığı görülür. Bebeğin, insan konuşmasına gülümseyerek veya ses çıkararak cevap verdiği ayrıca kızgınlık ve hoşnutluk seslerini ayırt ettiği görülür.

B) KONUŞMA DÖNEMİ

Konuşma dönemi; ses, sözcük, tek sözcük, iki sözcüklü ifadeler, üç ve daha fazla sözcüklü ifadeler ve gramer kurallarına uygun konuşma dönemlerini kapsar.

SES SÖZCÜK DÖNEMİ (9-12 AY)

Bu dönem, tekrarlama ya da çeşitlenmiş mırıldanma dönemi olarak da ifade edilir. İnsan seslerini bilinçli bir şekilde taklit eder. Çocuğun sık sık mırıldanarak yetişkin konuşmasına benzeyen dizeler oluşturduğu görülür. Bu sesler anlamdan yoksun, akıcılık özelliği olan, düz cümle ya da soruya benzeyen acele mırıltı şeklindedir. Bu anlaşılmasız konuşmalara, jargon denilmektedir. Mırıldanmalar, çocuk için sözcük yerini tutar. Dil bilimcilerin, ilk sözcüğün söylendiği bir yaş civarını genellikle dilin başlama noktası olarak kabul ettiği görülür. Bu dönemde çocuk, birkaç jesti ve sözcüğü anlar. Bu aşamadan sonra bebekler, artık anlamları araştırmaya kendi dillerini öğrenmeye hazır durumdadır.

TEK SÖZCÜK DÖNEMİ (12-18 AY)

Çocuğun gerçek konuşmaya geçmesi bu dönemin özelliğidir. Mırıldanma ile gerçek konuşma arasında bir suskunluk dönemi geçtikten sonra sözcük, sesle oynamanın rastlantısal olarak ortaya çıkar. Tekrarlanmalar yolu ile uygun olarak kuvvetlenir. Sözcüğün ilk yaşın sonuna doğru, 1-2 yaşlar arasında görülmeye başlamasıyla dilin başladığı düşünülür. Çocuğun sözcüklerinin gerçek bir sözcük olarak kabul edilmesi için çocuk bu sözcüğü, belli bir durum ya da nesneyi belirtmek üzere tutarlı ve doğru olarak kullanmalıdır. Çocuğun ilk anlamlı konuşmaları “mama”, “baba” gibi tek sözcüklerden meydana gelir. Bu sözcüklerde çocuk; insanlar, oyuncaklar, yiyecekler, giyecekler gibi bildiği dünyadan söz eder.

Sözcükler hareketler yoluyla öğrenilir. Örneğin çocuk kapı vuruluşunu belirtmek üzere kullandığı “kapı” sözcüğünü, yerde duran bir ayakkabıdan daha önce anlatabilir. İlk kullanılan ifadelerin sık tekrarlanan hareketleri (başbaşa gibi) olduğu belirtilmiştir. Bu dönemdeki çocukların ifadeleri, içinde buldukları durumla birlikte ifade edilmelidir.

Tek sözcükler bir cümlenin anlamını taşıyabilir. Çocuk babasının resmini göstererek “baba” diyorsa bu adlandırma, eğer babasının terliklerini göstererek “baba” diyorsa terliklerin babasına ait olduğunu söylüyordur. Bakışın yönü, ses iniş-çıkışı, jest ve mimiklerin anlatıma katılımı çocuğun ifadesini belirlemede önemlidir. Başlangıçta söylenen bu **tek kelimeler, konuşma ve etkinliğin birleşmesini** sağlar. Örneğin “atdaa” kelimesi sokağa gitmeyi anlatır. Bu dönemde çocukların alıcı dillerinin, ifade edici dillerine göre daha iyi gelişmiş olmasının nedeni kavramsal gelişimin dil gelişiminden ileri olmasıdır. Dönemin sonuna doğru sözcük hazinesi gelişme gösterir. Çocukların ilk kullandıkları sözcükler, nesne isimleri ya da fonksiyonları ile ilgilidir. Bebeklerin ilk sözcükleri geliştirmeleri uzun sürerken, on ya da daha fazla sözcük kullandıktan sonra sözcük hazinesi hızla gelişir. Çocuklar, kazandıkları ilk sözcükleri genellikle başka nesnelere için de **genişletirler**. Örneğin “köpek” sözcüğünü “koyun” ve “at” içinde kullanabilirler. İlk sözcüklerin hemen hemen %75’i genişletilmektedir. İkinci yılın sonuna doğru daha karmaşık ifadeleri içeren sözcükler kullanılır. Bunlar, etkinliğe ya da etkinliğin nesnesine işaret eder. Çocuk, suyun aktığını gördüğünde “su” ve “ak” sözcüklerini kullanarak durumu ifade eder.

İlk sözcükler; kendine yakın insanlarla (anne, baba), hareket eden nesnelere (top, araba, ayakkabı), tanıdık durumlarla (bay bay, başbaşa, yukarı) tanıdık hareketlerin sonuçları (kirlili, ıslak) ile ilgilidir. İkinci yılın son yarısında bebekler, duygularını “mutlu”, “üzgün”, “kızgın” gibi sözcüklerle nitelendirmeye başlarlar.

İKİ SÖZCÜKLÜ İFADELER DÖNEMİ (18-24 AY)

Bu dönemin başında çocuklar sözcükleri birleştirir. Ama bunlar iki tek sözcüğün artarda gelmesiyle oluştuğu için iki sözcüklü cümlecik sayılmaz. Bu dönem, iki sözcüklü cümleciklere geçiş dönemi olarak ifade edilir. Hareketlerle anlatımdan çok sözcüklerle anlatım başlar. Çocuk, 2 yılın sonuna doğru sözcüklerin birbiriyle olan ilişkilerini anlayarak onları yan yana getirerek farklı anlamları ifade etmeye başlar. “Anne gider.”, “Araba gider.” gibi oluşan iki sözcüklü cümleler, **isim ve fiillerden** oluşan, dil bilgisi çekim ekleri olmayan, içerisinde edat, zarf, sıfat bulunmayan cümlelerdir. Sadece anlam taşıyan sözcüklerden oluşan bu cümleler, **telgraf konuşması** olarak ifade edilir. İki kelimenin birleşmesinden oluşan konuşma tarzı, gelişme gösterirken çocuk, kelimeleri yan yana getirerek kendi ana dilinin gramer yapısını öğrenmeye başlar. İki sözcüklü cümlelerde çocuklar, vurgu kullanmaktadırlar. Çocuğun konuşmasında ilkel dil bilgisi sistemi başlar.

ÜÇ VE DAHA FAZLA SÖZCÜKLÜ İFADELER DÖNEM (2-3 YAŞ)

Çocuk 3-4 kelimeyi bir araya getirerek tek bir düşünceyi bütün olarak ifade eder. Çocuk; mantıklı, anlamlı ve yerinde cümleler yapar. Küçük emirleri yerine getiren çocuk, basit soruları cevaplandırır. Bütün bunlar, çocuğun konuşmaları kavradığını gösterir. Yeni sözcükler öğrenen çocuğun sözcük hazinesi gelişerek sözel iletişimi artar. Bu dönemde çocuğun söyledikleri, durum içinde değerlendirilmelidir. Örneğin “Anne çorap” dediğinde bu cümle “Annenin çorabı” anlamını taşıırken; diğeri “Anne çorabını giydi” anlamını ifade etmektedir. Çocuğun içinde bulunduğu durum ve uygulama şekli, bu yapıların değerlendirilmesinde önemlidir. Çocuk soru sormak, istek ve emirlerini bildirmek için ses tonunu değiştirmektedir. “Anne ceket” ifadesinde ses tonu değişikliği ile çocuk “Anne bu ceket mi?” sorusunu sorabilir. 2-3 yaş çocuklarının cümleleri çok açık; fakat gramer yönünden eksik olabilir. Üç sözcüklü birleşimlerde zaman ekleri, sıfatlar, zamirler, edatlar ve çekim ekleri yoktur. Bu dönemdeki üç sözcüklü birleşimler ya yeniden birleştirme (anne at + top at = baba top at) ya da genişletme (büyük kalem=çok büyük kalem) şeklinde olur. Çocuk, çok sözcüklü cümleler yaparken dilin temel yapılarını da öğrenir. Çocuğun basit düzeyde de olsa işaret sıfatlarını, işaret zamirlerini, zarfları, olumsuz yapıları soru yapılarını, çekim eklerini kullanmaya başladığı görülür.

GRAMER KURALLARINA UYGUN KONUŞMA DÖNEMİ (3-6 YAŞ)

3-4 yaş çocuğunun kelime hazinesi gelişir. Yeni sözcükler öğrenirken, bildiği sözcükleri daha esnek kullanır. Ana dilinin temel yapılarını öğrenir. Kendini rahatça ifade eder. Dil kullanımı çok yönlü olup duygularını, düşüncelerini ilişkilerini anlatır. Fısıldamayı öğrenir. Hayali oyunda dil kullanır. Çocuk, kendine dönük açıklamalar yaparak benmerkezci konuşma sergiler. Söz diziminde özne, nesne ve yüklem arasındaki fonksiyonel ilişkileri anlar. Çekim kurallarının görülmeye başladığı dönemdir.

Çocuk geçmiş, şimdiki ve geniş zaman eklerini kullanır. Çocuk önce “Kedi içer.” Derken şimdi “Kedi içiyor.” şeklinde kullanır. “ Nerede, ne zaman?” 3 yaş civarında olan çocuklar “Ne, kim” sorularını genişletirler. Yetişkinlerin kullandığı soru formlarındaki cümleleri, 4 yaşlarında üretmeye başlarlar.

4-5 yaşta çocuk dili kolay ve doğru kullanılır. Anne ve babasının ses perdesini taklit eder. Dili kullanmada kız çocukları, erkek çocuklarına göre daha iyidir. Benmerkezci konuşma sürdüğü görülür. Sözcük sayısı artmaya devam eder. Kelime hazineleri 1000 kadardır. Önceki döneme göre daha karmaşık cümle yapısı kullanmaya başlarlar. Çoğul kullanımı doğru yapılıdır.

5-6 yaşındaki çocuğun, dili kullanımı bir yetişkin diline benzer. Sosyal etkileşimde konuşma artar ve anlaşılır biçimde olduğu görülür. Çocuk, yetişkini daha az taklit eder. Çekim kuralları ve kişi zamirlerinin çekimi de doğru kullanılır. Çocuk, 5 yaşına geldiğinde olayları sırasına göre anlatır.

“Elimi yıkadım ve yemeğimi yedim” gibi. Olayları “ önce-sonra”, “sırasına dizme”; geçmiş, şimdiki, gelecek zamanı kullanımı gelişir. Çocuk, 5 sözcük içeren cümleler kurabilir.

Çocuklar 6-7 yaşlarında birlikte yaşadıkları yetişkin gibi konuşurlar. Sözcük sayısı ortalama 2000 kadardır. 8 yaşına geldiğinde sözcük sayısı 3000’e ulaşır. Bu yaştan sonra dinleme süresi artar. Yaşadıkları olayları mantıklı bir şekilde anlatırlar. Telaffuzları düzgün, kelimeleri çeşitlidir.

Bir çocuğun konuşması sürekli olarak eleştirilirse, bu durum onun için kötü olabilir. Sürekli eleştirmek yerine anne babaların ve çevresindeki kişilerin doğru konuşarak çocuk için model olmaları önemlidir.

KAYNAKÇA

* *Dil Gelişimi - Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi Kitapçığı - T.C. Milli Eğitim Bakanlığı*